

KARŞILAŞTIRMALI TARİH PERSPEKTİFİNDEN ARTUKLULAR VE SELÂHADDİN EYYUBİ DÖNEMLERİNDE HAÇLILARA KARŞI MÜCADELELER

Büşra Betül SAĞLAM*

ÖZ: Beytülmağdis tarihinde asırlar boyu süregelen hâkimiyet mücadelelerinde; belli dönemlerde katliamlar baş gösterirken belli dönemlerde ise birlikte yaşamının mümkün olduğu, barış ve esenlik hüküm sürmüştür. Kutsal toprakların tarihine bakıldığında; Haçlıların Beytülmağdis'i zapt etmelerine mukabil, asırlar boyunca Beytülmağdis hâkimiyetini muhafaza eden Müslümanların Haçlılara karşı mücadeleleri içerisinde Artuklular ve Eyyubiler bölgenin hâkimiyetine dair stratejik bilgiler sunmaktadır. Haçlılarla mücadele konusu özelindeki mevcut akademik çalışmalar, tarihi olayların derinlemesine analizlerini içermesine rağmen kıyaslamalı tarih yönünden eksik kalmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma; özellikle Kudüs'ün Haçlı işgalinden önce başlayan Artuklu mücadelelerinin Selâhaddin Eyyübî döneminde nasıl devam ettirildiğini ve hangi stratejilerin gözetildiğini iki dönem arasında Kudüs bağlamında bir takım bağlantılar kurarak ortaya çıkaracaktır. Bu doğrultuda bu makalede üç temel bakış açısına odaklanılarak her iki dönemde de Haçlılara karşı mücadeleler mukayeseli tarih perspektifinden ele alınmaktadır: Haçlılara karşı verilen mücadelelerde uygulanan stratejiler; Beytülmağdis'te Müslüman hâkimiyetini koruyabilmek için tesis edilen idari yönetimin başlıca nitelikleri ve son olarak Müslümanların Beytülmağdis hâkimiyetini kaybetmeleri ile sonuçlanan ortak sebepler.

ANAHTAR KELİMELE: Beytülmağdis, Kutsal Topraklar, Kudüs, Haçlılar, Artuklular, Eyyubiler.

The Struggles against Crusaders during the Era of the Artuqids and Salah al-Din from a Comparative Historical Perspective

ABSTRACT: Throughout the struggles for hegemony that have been continuing for centuries in Bayt al-Mağdis, there have been massacres in certain periods, even as there had been peace in which coexistence was possible in other periods. Regarding the history of the Holy Land, the Artuqids and Ayyubids offer context and background on the dominance of the region in the struggles of Muslims who have maintained the dominance of Bayt al-Mağdis for centuries against the Crusaders that captured Bayt al-Mağdis. Current academic studies on the topic of struggles against the

* Kudüs Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara/Türkiye, busrabetul.saglam@student.asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7958-9967.

Crusaders, although they include in-depth analyses of historical events, remain incomplete in terms of comparative history. Therefore, this study will reveal how the Artuqid struggles that began before the Crusader invasion of Islamic Jerusalem were continued during the reign of Salah al-Din and what strategies were followed by establishing a number of connections between these two periods in the context of Islamic Jerusalem. Accordingly, this article focuses on three main points of view, and the struggles against the Crusaders in both periods are discussed from the perspective of comparative history: strategies practiced in the struggles against the Crusaders; the main qualities of the administration established in Bayt al-Maqdis to maintain Muslim rule; and finally, the common reasons that led to the loss of Muslim administration in Bayt al-Maqdis.

KEYWORDS: Bayt al-Maqdis, Holy Land, Jerusalem, Crusades, Artuqids, Ayyubids.

GİRİŞ

Tarihi vesikalar içerisinde önemli bir yere sahip olan Haçlı Seferleri, sadece Beytülmağdis topraklarını değil, Anadolu'yu da ele geçirmek maksadıyla düzenlenen seferlerle Hristiyan âleminin Batı sınırlarını güvence altına alma hedefi açısından önemlidir. Bununla bağlantılı olarak, Müslüman Türklerin varlığına son vererek Beytülmağdis'te ve Anadolu'da siyasi hâkimiyet kurmak maksadı ile gerçekleştirilen Haçlı Seferlerine karşı mücadelede Artuklular ve Eyyubiler son derece önemli bir yere sahiptir. Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da Bizans'a karşı başarılı mücadelelerde bulunan Artuk Bey Kudüs'e vali olmuş, onun vefatından (1091) sonra oğulları Sökmen ve İlgazi Kudüs'teki hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir. Artukluların, Sökmen ve İlgazi önderliğinde, Avrupa Hristiyanlarının 1096'da başlayan ve İslâm'ın kalbine kadar uzanan doğu seferlerine karşı mücadeleleri; İslâm topraklarının dış tehditlere karşı savunulmasında stratejik öneme sahiptir. Sökmen ve İlgazi'nin Haçlılara karşı zaferleri İslâm âleminde büyük bir yankı uyandırmıştır. Artukluların Haçlılara karşı mücadeleleri ile Müslümanların işgal tehdidi karşısında birlik oldukları takdirde en güçlü orduları bile yenebilecekleri inancı yeniden canlanırken, bu inanç Selahaddin Eyyubi'nin liderliğinde çok daha geniş bir etki alanı ile kendisini göstermiş ve Beytülmağdis topraklarının yeniden fethi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, her iki dönem de Beytülmağdis topraklarındaki istikrarın ve hâkimiyetin nasıl tesis edilebileceğini ortaya koyan büyük örneklikler ile tarihe geçmiştir.

Ayrıca Beytülmağdis'te hâkimiyet kurmak isteyen devletlerin öncelikle Halep ve Şam kuvvetlerini hâkimiyet altına alma gayretleri, hem Artuk Bey ve oğulları zamanında, hem de Selahaddin Eyyubi zamanında öne çıkan bir başka tarihi gerçekliktir. Buna ek olarak, Beytülmağdis'e hâkim olmak isteyen Haçlıların Anadolu'daki hâkimiyet çabaları ve bu yolda Mardin Artuklularının mücadeleleri bölgesel anlamda bir takım stratejik değerlendirmeleri beraberinde getirmekte ve Beytülmağdis ile Anadolu'daki hâkimiyet arasında da göz ardı edilemeyecek

bir bağlantıya işaret etmektedir. Bu tarihi olaylar üzerinden yapılacak mukayeseler, Beytülmakdis'in hâkimiyetine dair önemli stratejik bilgiler sunacaktır. Böylesi bir tarihi kıyaslama, hangi stratejilerin egemenlik kazandırdığını ortaya koyarken, hangi şartların ise Müslümanların Beytülmakdis'teki hâkimiyetlerini kaybetmelerine sebebiyet verdiğini de ortaya çıkararak somut bir örnek oluşturacaktır. Sonuç olarak bu tarihsel karşılaştırma, Haçlıların uğradığı büyük yenilgilerden yola çıkılarak kırılan "yenilmezlik fikri" ile bağlantılı bir şekilde, günümüzde Filistin'in maruz kaldığı şartların değerlendirilmesine de katkıda bulunacaktır.

HAÇLILARA KARŞI MÜCADELEDE ARTUKLULARIN STRATEJİLERİ

Haçlı Seferleri, “kutsal toprakları kurtarmak” söylemi üzerine inşa olunarak, XI. yüzyılın sonlarında başlayıp XIII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden ve etkilerinin sonraki süreçte de görüldüğü büyük bir dünya savaşı veya Avrupa'nın sömürge girişimidir (Metin, 2019). Haçlı ordusunu bir araya getiren birincil etmen her ne kadar “inanç” öğretileri gibi gözüksün de; esasında Haçlıları harekete geçiren temeldeki din etmeninden ziyade, siyasî, sosyal ve iktisadî emeller olduğu bilinen bu savaşlar silsilesini Papa II. Urbanus, 1095 yılında düzenlediği Klermont Konsili'nde yaptığı konuşmayla başlatmıştır (Çelik, 2020). Haçlı Seferlerinin birçok nedeni olmakla beraber bunların en önemlilerinden biri Bizanslıların, Batı'dan yardım isterken Haçlıları paralı asker olarak kullanma düşüncesi mevcuttu, ancak Haçlılar Anadolu'ya yalnızca Bizans'a yardım etmek maksadıyla değil, akınlar düzenleyerek bu bölgeye yerleşmek maksadıyla gelmişlerdir (Alican, 2019). Asırlar boyunca kutsal toprakların hâkimiyetini elinde tutan Müslümanların bu topraklardan köklerinin kazınması üst söylemi ile harekete geçen Haçlılar (Smith, 2011), Batı Akdeniz bölgesindeki siyasî güç dengesini ve Latin Hristiyanlığının bir parçası gibi görünen unsurları etkilemiş bir harekettir (Smith, 2005). Haçlı Seferlerinin fitilinin ateşlendiği ilk yer olarak Fransa bugün, bu savaşları ulusların ilk sömürge girişimi olarak görürken; Filistin'de 1917 tarihinde İngilizler ve 1940'lardan itibaren de İsrail kendilerini Haçlı geleneğinin mirasçısı olarak görmüşlerdir (Smith, 2005). Dolayısıyla Hristiyan Batı'nın XI. yüzyıldan başlayarak İslâm ülkelerine karşı tatbik ettiği yayılcılık ve sömürgecilik hareketlerinin, günümüzde farklı bir boyut kazanarak sıcak savaşın yanı sıra soğuk savaş (siyasî, ekonomik, teknolojik, kültürel vb. ambargolar) olarak da varlığını sürdürüyor olması; bu hareketin Hristiyan Batı'nın, dokuz asır önce gözlerini diktiği Orta Doğu ve kutsal topraklardan hiçbir zaman vazgeçmediğini göstermektedir (Çelik, 2020). Dinî söylemlerle harekete geçen Haçlı ordusu, kutsal toprakları hâkimiyet sınırlarına dâhil etmeyi planlarken, bu amacı doğrultusunda bölgede kalıcılığını sağlama almak maksadıyla Müslümanların ana güç merkezleri olan Suriye'yi kontrol altına alma hedefi önemli bir strateji olarak ön plana çıkmıştır (Metin, 2019).

Avrupa'nın soyluları dâhil her kesimden katılımın olduğu Haçlı seferlerinin ardından, 1098'de Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus'ta haçlı krallıkları ve

kontlukları kurulmuştur (Usta, 2011). Özellikle Akdeniz bölgesindeki siyasî dengelerin değişmeye başlaması ile bölgedeki hâkim güç olan Müslümanların kendi içlerinde Haçlılara karşı ittifak kurmaları saldırıların ilerleyişini durdurabilmeleri için kaçınılmaz bir hâle gelmiştir. Büyük Selçukluların veziri Nizamülmülk'ün ardından, Büyük Sultan Melikşah'ın vefatı (1092) devletin iç mücadelelerle uğraşmasına sebep olmuş; dolayısıyla Biladüşşam denilen bölgede birbirleriyle mücadele eden yarı otonom şehir yapıları ortaya çıkmıştır (Polat, 2016). Ortaya çıkan taht kavgaları Haçlı ilerleyişinin önünü açmışsa da 1104'te iktidara sahip olan Muhammed Tapar'ın girişimleriyle Mevdûd b. Altuntegin komutasında düzenli bir mücadele başlamıştır (Metin, 2019). Bu mücadeleler içerisinde Artuklular, Haçlı ilerleyişinin önüne geçilmesinde ve hatta istilalarının çöküntüye uğramasında önemli bir paya sahiptir. Bu bağlamda Artuklular ve Selçukluların, Müslümanların bölgedeki hâkimiyetini siyasî ve askerî yönden baltalamak emelinde olan Haçlılara karşı gösterdikleri mukavemet; Zengîler, Eyyûbiler ve Memlûklerle devam eden Müslüman-Haçlı mücadelesinin ilk safhasını oluşturmaktadır (Metin, 2019). Tarihi süreç boyunca Haçlılarla mücadele hususunda Artuklular, Müslümanların Toparlanma dönemini oluştururken; ikincil olarak Zengiler Müslümanların taarruza geçtiği ve üçüncül olarak da Eyyubiler-Memlûkler ise Haçlılara nihâi darbenin vurulduğu dönemler olarak ön plana çıkmıştır (Usta, 2011).

Artukluların Haçlılar ile ilk karşılaşması Haçlıların Antakya kuşatması sırasında, şehrin hâkimi Yağsıyan'ın yardım çağrısı üzerine Halep meliki Rıdvan ve Hama emiri ile birlikte harekete geçen Artukoğlu Sökmen öncülüğünde meydana gelmiştir (Bilindir, 2016). Ancak bu karşılaşmada Artukoğlu Sökmen, Harim'de Haçlı ordusu karşısında aldığı mağlubiyet ile Halep'e geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır (Safer 491 / Ocak-Şubat 1098) (Usta, 2011). Nitekim Antakya'nın Haçlılar tarafından kuşatılmasının ardından diğer Müslüman emirlikleri de harekete geçmekte gecikmemiş ve Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un emriyle Musul emiri Gürboğa, içinde Artukluların da yer aldığı büyük bir ordu hazırlamıştır (Usta, 2011). Ancak burada dikkat çekici bir husus olarak; Harim savaşında Haçlıların askerî gücünü tecrübe etmiş olan Sökmen'in "Antakya üzerinden yürümeden önce Diyarbakır bölgesine giderek buradan toplanacak kuvvetlerle haçlılar üzerine yürüme" stratejisi kabul görmemiş; diğer emirler önemli bir yanlış yaparak onun önerisini kabul etmediklerine pişman olmuşlardır (Çelik, 2020). Çünkü Gürboğa'nın 4-25 Mayıs 1098 tarihlerinde, kanatlardan gelebilecek herhangi bir tehdidi elimine etmek amacıyla, Haçlıların elinde olan Urfa şehrini kuşatması Antakya önlerindeki Haçlılara zaman kazandırmaktan öteye varamamıştır (Usta, 2011). Civardaki Müslüman emirler bir araya gelerek büyük bir ordu hazırlamış olsalar bile etkili savaş stratejisi yürütememeleri ve kendi içlerindeki ihanetler sebebiyle, Haçlılar 3 Haziran 1098'de Antakya'yı ele geçirmişlerdir. Burada üzerinde durulması gereken mesele şudur ki; Gürboğa'nın şehri kuşatması esnasında 25 Recep 491 / 28 Haziran 1098'de Haçlılarla yapmış oldukları meydan savaşında bazı Müslüman emirlerin savaş meydanını terk

etmeleri neticesinde Müslüman ordusu mağlup olmuştur (Usta, 2011). Artukoğlu Sökmen ile Hıms ve Hama emiri Cenahüddvele burada bir süre daha Haçlılara karşı mücadelelerini devam ettirmişse de, savaş meydanını terk eden Müslümanların birlikte yoksun olmaları onları da geri çekilmeye mecbur bırakmıştır (Çelik, 2020; Bilinir, 2016). Bu savaşın hemen ardından Sökmen ve Belek, Kudüs iktasına geri çekilmelerinin ardından, Türklerin içinde buldukları kaostan faydalanmak isteyen Fatimî veziri el-Efdal Şâhenşâh, Mısır ordusunun başında Kudüs önlerine gelerek şehri kuşatmıştır (Çelik, 2020). Artukoğulları, Fatimî kuşatmasına direnç göstermelerine rağmen şehri teslim etmek zorunda kalmışlar (Sevim, 1962), fakat Haçlı istikrarsızlığını fırsat bilerek şehri ele geçiren Fatimîlerin kutsal toprakların hâkimiyetini Haçlılara kaptırmaları uzun sürmemiştir (11 Şaban 491 / 15 Temmuz 1099) (Usta, 2011).

Beytülmakdis'i Fatimîlere bırakmak durumunda kalan Sökmen Suriye'ye, İlgazi ise Irak tarafına gittikten sonra Artukluların Haçlılarla mücadelesi Suruç (Serûc)'da devam etmiş, ancak Müslümanlar burada kısa süreli bir zafer elde etseler de şehir Haçlıların eline geçmiştir (Çelik, 2020). Suruç mücadelesinin ardından Artukluların Hısn-ı Keyfa kolunu kuran Sökmen, Belih çayı zaferi ile İslâm âleminde büyük bir üne kavuşmuş ve Haçlıların yenilmezlik fikrine büyük bir balta vurarak Müslümanlara umut olmuştur (Sevim, 1962). Çünkü Urfa, Antakya ve Kudüs'ü ele geçirdikten sonra devam ettirdikleri yağmalarına 1101'de I. Kılıç Arslan ve Danişmentlilerin vurduğu darbe ile ağır bir yenilgi alan Haçlılar, 1104 senesinde Müslümanlardan intikam almak için harekete geçmişlerken Belih çayındaki yenilgileri ile çok daha ağır bir şekilde sarsılmışlardır. Musul-Halep hattının üzerinde yer alan ve Suriye ile doğuyu birbirine bağlayan Harran şehri Müslüman emirlerin asker deposu niteliğinde olmasından ötürü Haçlılar saldırı için bu stratejik bölgeyi seçmiş, fakat 9 Şaban 497 / 7 Mayıs 1104'te Belih çayı savaşı Müslümanların galibiyetleri ile neticelenmiştir. Müslümanların muzafferiyetinden sonra, Hısn-ı Keyfa Artuklu emiri Sökmen ileri harekâtına devam ederek, bir savaş taktiği olarak askerlerini ölmüş Haçlı askerlerinin kıyafetleri ile kamufle etmiş ve Şabahtan bölgesindeki Haçlı kalelerini fethetmiştir (Usta, 2011).

Artukoğlu Sökmen'in Belih çayında göstermiş olduğu mukavemet ve cesaret neticesinde elde ettiği zafer, Müslümanların birlik oldukları ve etkili strateji uyguladıkları takdirde Haçlıların Müslüman hâkimiyetini daha fazla delemeyeceğini de ortaya koyması bakımından önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Çünkü Haçlıların Harran'ı kuşatma altına aldıkları süreçte, birbirleri ile mücadele etmekte olan Hısn-ı Keyfa Artuklu emiri Sökmen ve Musul emiri Çökürmüş, Haçlılara karşı birleşmek için kendi iç çatışmalarına son vermişlerdir (Usta, 2011). Dolayısıyla Sökmen ve Çökürmüş'ün birlikte kazandıkları bu zafer, Müslümanların Haçlılara karşı önemli bir yol kat ettiklerinin de umut verici bir işareti olmuş ve Haçlıları bozguna uğrattıkları gibi Kudüs Kralı I. Baudouin ilge Urga Kontu I. Joscelin'i de esir almışlardır (Alptekin, 1991). Artukoğlu Sökmen, Haçlılara karşı mücadeleye kendisini adanmış bir komutan olarak, Haçlıların

Anadolu topraklarına geldiği zamandan itibaren hiçbir zaman işgalcilerle mücadeleden geri durmamış ve hatta üstün komuta yeteneklerinin yanı sıra edindiği tecrübeleri de kullanarak uyguladığı savaş stratejileri ile haklı bir liderlik vasfı kazanmıştır. Nitekim Haçlı muhasarası altında olan Trablus'a destek olmak ve Haçlı tehlikesine karşı kendisinden yardım talep eden Dimaşk yönetimini devralmak için çıktığı seferde vefatına sebep olacak difteri hastalığına yakalanmış; ömrünün son demlerine kadar mücadele etmekten vazgeçmemiştir (Safer 498 / 1104 Ekim) (Çelik, 2020).

Artukluların Haçlılara karşı mücadelesi Sökmen ile son bulmamış, onun vefatından sonra Artuklu ailesinin başına geçen Mardin Artuklularının kurucusu olan kardeşi İlgazi ile devam etmiştir. İlgazi Urfa ve Antakya Haçlı kontluklarına karşı Halep'i muhafaza etmiş ve Antakya Haçlı kontluğunu Afrin'de mağlup etmişse de (1119), en önemli mücadelelerinden Tell-Afrin (Tell-Akrabin) ve Tell-Danis savaşları kesin bir zaferle neticelenememiş ve sonuçsuz kalmıştır (Usta, 2011). Çünkü bölgedeki Müslüman emirlerin, Haçlılara karşı birlik olamamaları askerî ve siyasî anlamda etkili güç toplayamamasına sebebiyet vermekle kalmamış; bu da stratejik anlamda son derece önemli bir yere sahip olan Halep'i Haçlılara karşı savunmasında onu zor durumda bırakmıştır. Üstelik Halep'in içten savunulması için yeterli güce sahip olmadığı için, İlgazi askerî güç toplayabilmek maksadıyla sık sık Mardin'e gitmek mecburiyetinde kalmış; fakat üzerinde büyük bir nüfuza sahip olduğu ve orduda tahkim ettiği Türkmenlerin mücadelesi Haçlıların kökünü kazımdan ziyade ganimet toplamak odaklı olduğu için de bu durum Haçlılara karşı mücadelelerinde İlgazi'yi zor duruma sokan bir başka unsur olmuştur. Bütün zorluklara ve Müslümanların içindeki bölünmüşlüklerine rağmen İlgazi dirayetli ve cesur bir komutan olarak uyguladığı savaş stratejileri ile ağabeyi Sökmen gibi Haçlılara karşı kuvvetli bir rakip olmuştur. İlgazi'nin dönemin şartları gereği yeri geldiğinde Haçlılarla yapmış olduğu ittifak anlaşmaları, ona düşmanı ile farklı boyutlarda diyalog kurmasını sağlamış; bu ise Artukluların Haçlılara karşı mücadelelerine farklı bir boyut kazandırmıştır.

İlgazi Haçlılarla yapmış olduğu ittifaklar sayesinde, Mardin ve civarındaki hâkimiyetini sağlamlaştırmak ve Kuzey Suriye Müslümanları arasındaki mücadeleleri yatıştırmak için gerekli zamana sahip olabilmıştır (Usta, 2011). Dönemin Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar'ın Haçlılara karşı izlemiş olduğu politika gereği de İlgazi bir süre sonra bu dostane ilişkileri terk ederek, Haçlılara karşı mücadele safında 1109, 1111, 1112 ve 1113 senelerinde bizzat kendisi veya oğlu Ayaz idaresinde göndermiş olduğu kuvvetlerle iştirak etmiştir (Usta, 2011). Bunların içerisinde 1113'de Taberiye'de kazanılan sınırlı bir başarı haricinde etkin bir zafer elde edilememiş olsa da, Haçlıların göz diktiği Kuzey Suriye'nin en önemli şehirlerinden birisi olan Halep savunmasında dirayetli bir mücadele ortaya konmuştur. Halep hükümdarı Rıdvan'ın 1113 senesindeki vefatından sonra idarî yönetimdeki sıkıntılar burayı Haçlı baskılarına karşın savunmasız bırakmış, İlgazi ise Haleplilerin yardım talebi üzerine bu bölgeye doğru harekete geçerek burada Kuzey Selçuklu Devletine fiilen son vermiş ve idareyi ele almıştır (1117/1118).

İlgazi'nin Haçlılara karşı mücadelelerinde önemli zaferlerinden birisi olan Tell-Afrin (Tell-Akbribin) mücadelesi, Antakya hâkimi Roger'in stratejik anlamda son derece savunmaya elverişli olan Tell-Afrin'de karargâh kurmasına rağmen (Usta, 2011), İlgazi'nin komutasında Müslümanların lehine sonuçlanmıştır (Alptekin, 1991). Burada Müslümanları avantajlı kılan unsurlardan birisi; İlgazi'nin, Haçlı ordusu içerisindeki casusları aracılığıyla Kudüs kralı II. Baudouin ve Trablus kontu Pons'un yardıma geleceği zamana kadar Antakya hâkimi Roger'in Müslümanları oyalayarak zaman kazanmaya çalıştığını öğrenmiş olması ve Haçlı takviye birlikleri yetişmeden Roger ile temasa geçmesidir. Bu vesile ile harekâta geçen Türk ordusu 16 Rebiülevvel / 27 Haziran gecesi Haçlı ordusunu beklemedikleri bir anda dört koldan kuşatmış ve Haçlılar Türk birliklerinin yoğun ok atışları sayesinde durdurulmuştur (Usta, 2011). Hemen akabinde Türklerin saldırıya geçmesi ile Haçlıların büyük bir kısmı kılıçtan geçirilerek bir kısmı da esir alınmış ve kazanılan zaferin ardından İlgazi ordusunu küçük birlikler hâlinde Antakya toprakları üzerine göndermiştir (Usta, 2011). İleri harekâtın devamında Tell-Danıs'te Kral II. Baudouin ile karşı karşıya gelen İlgazi'nin ordusu Türkmenlerin ayrılması ve Antakya önlerinde küçük birlikler hâlinde dağılması ile güç kaybetmiş ve burada kesin bir zafer elde edemeyip Halep'e geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır. İlgazi'nin Haçlılara karşı bir sonraki ileri harekâtı yeğeni Belek'in de destek kuvveti ile 17 Rebiülahir 516 / 25 Haziran 1122'de gerçekleşmiş, ancak Haçlıların buldukları güvenli mevkiden ayrılarak İlgazi kuvvetleri ile çarpışma konusunda istekli olmamalarından ötürü burada etkili bir mücadele meydana gelmemiştir (Usta, 2011). II. Baudouin kuvvetleriyle Antakya'ya dönerken, İlgazi de bu sırada yakalanmış olduğu hastalıktan ötürü Halep'e dönmek durumunda kalmıştır. Bu esnada Belek kendi topraklarına dönerken, Urfa Kontu Joscelin ve yeğeni Galeran Seruc civarında Belek ile karşılaşmak üzere harekete geçmişler; ancak Haçlılar Belek'e mağlup olup hem ismi geçen kont ve yeğeni hem de 60 kadar süvari Belek'e esir düşünce Belek de onları Harput kalesine hapsetmiştir (Usta, 2011). Artukluların savaşın seyrini değiştiren bu galibiyeti, Halep'i bunaltan yağma akınlarına karşı bir süre rahatlatıcı bir etken olmuştur.

İlgazi'nin Halep'ten Mardin'e gitmek için yola çıktığı sırada Meyyafarikin'e bağlı Aculeyn denilen köyde vefat etmesi (Ramazan 516/Kasım 1122) Haçlıların, Artuklular nezdinde dirayetli bir düşmanı kaybetmeleriyle Halep'e olan baskılarını artırmalarına yol açmıştır (Usta, 2011). Ancak Haçlıların Artukluların mücadele sahnesinden yıkıldıklarına inandıkları bir anda, İlgazi'nin yeğeni Belek Kral II. Baudouin'i 19 Safer 516/29 Nisan 1122 tarihinde çıktığı bir sefer sırasında rehin almış ve Harput kalesindeki diğer Haçlı esirlerinin yanına gönderilmiştir. Sökmen ve İlgazi'den sonra, Artukoğullarının Haçlılara karşı mücadelesinde liderlik sahnesine Belek geçmiş ve 2 Cemaziyelevvel 517 / 28 Haziran 1123 tarihinde Halep'i ele geçirerek Haçlılara karşı direniş gücünü artırmıştır (Usta, 2011).

Belek, Haçlı kuşatması altında olan Sur şehrine destek kuvvetlerle harekete geçeceği bir süreçte; Menbiç'te çıkan bir isyan neticesinde öncelikle buraya

yönelmek mecburiyetinde kalmış ve burada Müslümanlara karşı Haçlılar ile işbirliği yapan Menbiç hâkimi Hassan b. Gümüştengin'in kardeşi İsa'ya karşı mücadeleye giriştikleri bir savaşta kaleyi dövecek mancinıklara yer tayin ederken atılan bir okla şehid edilmiştir (Usta, 2011). Haçlılarla yaptığı mücadelelerde onları peş peşe mağlup ederek içlerinde Kudüs kralı II. Baudouin'in de bulunduğu Haçlı liderlerini esir almasıyla Haçlılar için bir kâbus hâline gelen Belek'in ölümü İslâm dünyası ve Artuklular için tam bir şok olmuştur (Usta, 2011). Belek'in ölümünden sonra Kuzey Suriye ile el-Cezire'deki Artuklu gücü zayıflamış, aile birliği dağılmış ve ilerleyen süreçte Artuklulardan Haçlılara karşı Sökmen, İlgazi ve Belek gibi mukavemetli savaş stratejileri ile Haçlılara kök söktürecek başka bir lider çıkmamıştır. Dolayısıyla Artukluların askerî ve idarî gücü bu süreçten sonra zayıflamış, birbirleriyle mücadeleye tutuşan Artuklular bölgedeki liderlik vasfını kısa bir süre sonra tarihte önemli bir yere sahip olacak olan Atabeg İmadeddin Zengi'ye bırakmışlardır (Usta, 2011).

HAÇLILARA KARŞI MÜCADELEDE SELÂHADDİN EYYÜBÎ'NİN STRATEJİLERİ

Artukluların Haçlılara karşı verdikleri mücadeleler Haçlıların yenilmezlik unvanlarını kırdığı gibi onların Anadolu ve Suriye topraklarında yerleşmelerinin önünü kesmiştir. (Çelik, 2020) Dolayısıyla Doğu Akdeniz kıyılarında Haçlı devletlerinin kurulmasından sonra, buradaki Müslümanların en büyük hedefi bölgeyi onlara karşı korumak ve işgal edilen topraklarını kurtarmak olmuştur. İmadeddin Zengi'nin liderliğinde bölgede tesis edilen Müslüman birliği, Nureddin Zengi ile devam etmiş ve Selâhaddin Eyyübî Haçlılara karşı mücadelede bölgesel birliğin korunması adına üstün gayret sarf etmiştir (Polat, 2016). Haçlılara karşı mücadelede Selâhaddin Eyyübî dönemine baktığımızda, Selâhaddin bir yandan Ortadoğu'da İslâm birliğini sağlamak için uğraşırken bir yandan da Haçlılarla mücadele etmiştir (Şeşen, 2009). Mısır'da istikrarın sağlanması üzerine, Haçlılara karşı mücadele konusunda Nureddin Mahmud'u desteklemiştir (Turan, 2019). Sultan Selâhaddin Haçlılarla mücadelesinde kendisine üç önemli hedef belirlemiştir: Bunlardan ilki, bölgesel İslâm birliğini kurmak; ikincisi Beytülmakdis'i Haçlılardan geri almak, üçüncüsü ise bölgedeki Haçlı işgalini sona erdirmektir (Polat, 2016).

Haçlılara karşı ilk saldırısı Filistin bölgesindeki Remle'ye kadar uzanan bir yağma akını olmuş, daha sonra ise hem Kızıldeniz'e açılan bir kapı olması hasebiyle hem de Suriye-Mısır arasındaki güvenliği tehdit eden stratejik bir konuma sahip olmasından ötürü Haçlılara karşı kara ve deniz yollarından Eyle'ye yürümüş ve buradaki kaleyi ele geçirmiştir (Şeşen, 2009). Daha sonra 1171'de Haçlılara karşı bir sefere daha çıkarak Şevbek üzerine yürümüş, ancak Nureddin Mahmud'un aynı sırada Kerek-Şevbek Prinkepliği'ne saldırı için harekete geçtiğini öğrenince hemen geri çekilmiştir (Gençtürk, 2018). Mısır ordusunun geri çekilmesi ile Kerek'e düzenlediği seferde hiçbir başarı elde edemeyen Nureddin de geri çekilmek durumunda kalmıştır. İlerleyen süreçte, 1173'te ikinci kez Kerek kuşatmasına tekrar Kerek ve Şevbek Prinkepliği üzerine bir sefere çıkmak için

hazırlıklara başlayan Nureddin, Selâhaddin'e de haber göndererek Mısır ordusuyla bölgeye gelmesini istemiştir; ancak Selâhaddin daha önce davranarak Kerek'i kuşatmış, Zengî ordusunun Dimaşk'tan yola çıktığı haberini alınca da Kerek'in Nureddin ile arasında tampon bölge olmasından ötürü Zengî ordusu tarafından ele geçirilmesini istemediği için süratle Mısır'a geri dönmüştür (Gençtürk, 2018). Selâhaddin Eyyûbî her ne kadar Mısır idaresinde Zengî'nin müdahalesini uzak tutmak istemişse de, izlediği siyasetinde efendisi Nureddin Zengî'nin emirlerine uymuş, tüm hutbe ve paralarda onun adını zikretmiştir. Dolayısıyla Haçlılara karşı mücadelelerin hat safhaya ulaştığı bir sırada birbirleriyle savaşarak güç kaybetmemiş ve herhangi bir iç savaş doğmasının önüne geçerek düşmanlarına fırsat vermemişlerdir (Gençtürk, 2018).

Selâhaddin Eyyûbî, selefi Nûreddin Zengî'nin ölümünden sonra (1174) bir taraftan Haçlılarla mücadele ederken bir taraftan da onun tesis etmiş olduğu birliği yeniden sağlamak için çalışmıştır (Şeşen, 1998). Nureddin'in emirleri içerisinde en güçlüsü olan Selâhaddin, Mısır'da istikrarı sağladıktan sonra yüzünü Suriye'ye dönmüş ve Haçlılarla mücadelenin Suriye/Şam merkezli sürdürülmesi gerektiğini düşünmüştür (Polat, 2016). Selâhaddin Eyyubi'nin 1179'da Mercuiyûn Savaşı'nı kazanıp arkasından Beytülhazân Kalesi'ni geri alarak Haçlılar'a karşı bir üstünlük elde etmesi ile beraber, Haçlılar Artuklu dönemindeki gibi taarruzda cesur olamamışlar ve Selâhaddin'in taarruzları karşısında bir meydan savaşına girmeyi hiçbir zaman göze alamamışlardır (Şeşen, 1998). Selâhaddin Eyyûbî, Haçlı ordusuyla bir meydan savaşı yapmanın yollarını denemiş, ancak buna fırsat bulamamıştır (Şeşen, 2009). Onun Haçlılara karşı en büyük zaferi ve İslâm âleminde de adını altın harflerle yazdıracak olan muvaffakiyeti Hittîn Zaferi olmuştur. Ona bu zaferi kazandıran en büyük etmen, 1183'te Halep ve Musul'u hâkimiyeti altına alarak ülkede birliği temin etmeyi başarmış ve böylece kendini tamamen Haçlılarla mücadeleye verebilmiş olmasıdır (Şeşen, 1998).

1187'de Selâhaddin Eyyubi'ye bu büyük zaferi getirecek savaşın ilk çıkış noktasına bakıldığında, o da dönemin şartları gereği, Artukoğlu İlgazi ve Nureddin Mahmud b. Zengî gibi İslâm dünyasının başarı kazanabilmesi için Haçlılarla ittifak yapmaktan çekinmemiştir (İnce, 2019). Ancak bu anlaşmalarda tecrübeli bir komutan olarak Selâhaddin Eyyubi'nin üstünlüğü elinde tutan taraf olması ile beraber, Kerek-Şevbek Prinkepsi Renaud de Châllon ile yaptığı bir antlaşmada ticaret kervanlarını güvence altına alması örneğinde olduğu gibi bölgede sadece siyasî değil aynı zamanda iktisadî bir kontrole sahip olduğu da görülmektedir. Ayrıca bu ticarî anlaşmayı bozan Renaud de Châllon'a karşı ilk teşebbüse geçen kişinin Selâhaddin Eyyubi değil, Kudüs Haçlı Krallığı tahtında oturan Guy de Lusignan'ın olması; Selâhaddin Eyyubi'nin sahip olduğu potansiyel karşısında Haçlıların Selâhaddin'in ordusu ile karşı karşıya gelmelerinin onları endişelendiren bir durum olduğuna işaret etmektedir.

Tarihçilerin Selâhaddin Eyyubi'nin liderliğinde Müslümanların Haçlılar'ın sahil bölgesine geldikleri tarihten beri kazandıkları en büyük zafer olarak nitelendirdikleri Hittîn zaferinde Selâhaddin, gücünü bir araya gelen Musul,

Diyarbakir, el-Cezîre ve Halep kuvvetlerinin birlik içerisinde olmalarından almıştır (Şeşen, 1998). Haçlıların karşısına çıkmak için yeterli sayıda asker toplayan Selâhaddin tecrübeli ve mukavemetli bir komutan olarak, 15 Rebûlâhîr'de (24 Haziran) orduyu teftişe çıkmış ve bu esnada her emîri tek tek görevlendirip her birlikten özel hücum müfrezeleri çıkarmış, dolayısıyla bütün birliklere yanındakilerle iş birliği yapmaları direktifini vermiştir (Şeşen, 1998). Selâhaddin'in orduyu yeniden yapılandırması, askerî başarılarının arkasındaki etkenlerden biridir (Basuğuy, 2013). Bu doğrultuda, girilecek savaşın neticesini belirleyecek olan ordunun önemine binaen askerlerine teçhizatın yanı sıra bol miktarda bahşış dağıtarak zafer kazanıldığında çok daha fazlasını vereceğini vaat etmiştir (Şeşen, 1998). Bu durum, Selâhaddin Eyyûbî'nin ordusuna verdiği önemin ne kadar üst düzeyde olduğunu göstermekte ve daha önce Artukluların Haçlılara karşı mücadelelerinde onları savaş meydanında zor durumda bırakan ordu birliği probleminin yaşanmaması için azami derecede çaba sarf ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Selâhaddin'in Hittîn Savaşı'ndaki stratejilerine bakıldığında ordunun sağ ve sol kanatlarından başkalarını sorumlu kılarak merkezî kuvvetlerin kumandasını tamamen kendisi idare etmiştir (Şeşen, 1998). Dolayısıyla, savaşa girmeden önce ordu içerisindeki her türlü düzen ve tertibat tesis edilmiş ve bütün bunların idaresinde alt sorumlular tayin etmiş olsa dahi her birimin yine kendisine bağlı olması ile askerî anlamda birlik beraberlik de sağlanmıştır. Düşman ordusunun ne kadar güçlü olursa olsun veya Müslümanların ordusunda ganimet almak maksadıyla yer alanlar olsa bile, orduda kurulan birlikteliğin Müslümanların avantaj elde etmelerini sağladığı savaşın seyri ve neticesinde de kendisini göstermiştir.

Selâhaddin'in Haçlılara karşı Hittîn Savaşı'ndaki mücadelesinde; savaş yöntem ve taktiklerinden buldukları coğrafyanın iklim şartlarına kadar her türlü koşulu bir stratejiye dönüştürdüğü görülmektedir. 23 Rebûlâhîr 583'te (2 Temmuz 1187) Ukhvâne'den hareket eden Eyyûbî ordusu, düşmanla temasa geçerek onları harekete geçirmek için ok atmışlar; ancak Haçlılar yerlerinden kıpırdamamıştır (Şeşen, 1998). Bu durum üzerine Selâhaddin muharip birlikleri mevzide bırakarak, kendi hassa askerleri ile Taberiye üzerine yürümüş ve akşam saatlerinde şehri ele geçirip iç kaleyi kuşatarak uyguladığı baskı neticesinde, şehrin hâkimi Kontes Ehive Haçlılardan yardım istemişi ve Selâhaddin planladığı gibi Haçlıların 24 Rebûlâhîr (3 Temmuz) Cuma sabahı Saffûriye'den Taberiye'ye doğru harekete geçmelerini sağlamıştır (Şeşen, 1998). Savaşın seyrinde sahip olduğu avantajları Haçlılara karşı bir strateji olarak kullanmayı ihmal etmeyen Sultan Selâhaddin, önceden tedbirli davranarak bölgede suların bulunduğu yerleri tutmuş ve Haçlıların suya ulaşmalarına imkân vermemiştir (Şeşen, 1998). Eyyûbî ordusundaki okçular Haçlılar üzerine sürekli ok yağdırarak ilerlemelerine engel olurken; Haçlılar, Taberiye ile Saffûriye'nin arasında yer alan Lûbye ovasındaki Hittîn (Hattîn) köyünün üst tarafında uzanan düzlüğe vardıklarında yorgunluktan ve susuzluktan bitkin durumda kalmışlar ve geri dönemeyecek şekilde her taraftan kuşatılmışlardır (Şeşen, 1998). Selâhaddin Eyyûbî, savaşın

neticesini belirleyecek en önemli etmen olduğunu bildiği için ordusunun moralini daima yüksek tutmaya çalışmış ve savaş süresince de sürekli saflar arasında dolaşarak askerlerini teşvik etmiştir. Savaşta Müslümanların, düşmanlarını zor durumda bırakacak hamlelerinden birisi de Kökböri'nin gönüllülerinden birinin karşı tarafın bulunduğu yerdeki kuru otları tutuşturmasıyla da Haçlıların duman ve ateş içinde kalmaları olmuştur (Şeşen, 1998).

İçinde buldukları olumsuz şartlara daha fazla dayanamayan Haçlı ordusu gücünü kaybetmiş ve daha fazla direnç gösteremedi Kral Guy ile Renaud de Châtillon başta olmak üzere bütün ileri gelenler esir alınmış ve Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan haç da ele geçirilmiştir (Şeşen, 1998). Tarihçilerin kaydettiklerine göre, bu savaşta binlerce haçlı askeri öldürülmüş, birçoğu esir alınmış ve Hittin zaferi Haçlılar'ın sahil bölgesine geldikleri tarihten o güne kadar Müslümanların kazandığı en büyük zafer olmuştur (Şeşen, 1998). Bu zaferden sonra hızlı bir fetih hareketine girişen Selâhaddin, Filistin'de Akkâ, Taberiye, Askalân, Nablus, Remle, Gazze dâhil birçok kaleyi ele geçirmiş; Kerek ve Şevbek kaleleri teslim olmuş, Kudüs şehriyle Kudüs Haçlı Krallığı'nın Sûr şehri dışındaki bütün toprakları ve Antakya Prinkepsliği ile Trablus Kontluğuna ait toprakların büyük bir bölümü fethedilmiştir (Şeşen, 2009). Öte yandan, Kudüs'ün ve birçok kalenin hâkimiyetini kaybeden Haçlılar, Doğudaki Haçlı varlığının ortadan kaldırılmaya az kaldığı bir sırada; Batı Avrupa ülkelerinin katıldığı yeni bir Haçlı seferi düzenlemişler ve 1189'da Akkâ'yı kuşatmalarından sonra Selâhaddin ile Haçlılar arasında Akkâ önünde iki yıla yakın süren şiddetli savaşlar yaşanmıştır (Şeşen, 2009). Fransa Kralı Philippe Auguste, Alman İmparatoru Barbarossa, İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard orduları ve donanmalarıyla gelip savaşa katılmışlar, Akkâ 17 Cemâziyelâhir 587'de (12 Temmuz 1191) Haçlılar'ın eline geçmiştir. Ancak Selâhaddin, Akkâ ile Yafa arasındaki sahil şeridini de ele geçiren Haçlılar'ın Kudüs'ü almak için giriştikleri teşebbüsleri başarısızlığa uğratmıştır (Şeşen, 2009). Akkâ ve Yafa arasındaki sahil şeridinin Haçlılar tarafından geri alınması, Haçlıların güçlü olmasından kaynaklı değil; onlar donanma desteği ve sürekli takviye olarak gelen dinç kuvvetlerle savaşmaları iken, yıllardır cephede olan Selâhaddin'in yorgun düşen askerlerinin yanı sıra Muvahhidler'den talep ettiği donanma yardımının bir türlü gelmemiş olmasından kaynaklıdır (Şeşen, 2016). Nihai olarak, 21 Şâban 588 (1 Eylül 1192) tarihinde iki taraf arasında üç yıl sekiz ay süreli barış antlaşması imzalanmıştır (Şeşen, 2009).

Selâhaddin Eyyûbî'nin mücadelesini üç safhaya ayırmak gerekirse; birinci safha Nureddin'in vefatına kadar onun naibi ve ordu kumandan olduğu 1169-1174 yıllarını kapsayan safha, ikinci safha Nureddin'in vefatından sonra Hittin zaferine kadar uzanan 1174-1186 yılları arasındaki safha ve üçüncü olarak da 1187-1193 yıllarını kapsayan, tamamıyla Haçlılarla mücadele ile geçen devredir (Şeşen, 2016). Haçlılarla sıkı bir mücadeleye giren Selâhaddin Eyyûbî, mücadelesini sağlam temeller üzerine oturtabilmek maksadıyla yeri geldiğinde Haçlılarla anlaşmalar yapmış ve bu anlaşmalar onun hem Beytülmakdis'i fethetme amacına hem de Haçlıların bölgedeki varlıklarını tamamen ortadan kaldırma hedefine

hizmet etmiş, birer basamak işlevi gören önemli araçlar olmuşlardır (Polat, 2016). Bu doğrultuda, Selâhaddin, Haçlılara karşı mücadelesini belirli bir plan dâhilinde idare etmiş, yapmış olduğu anlaşmalar ve elde ettiği zaferler onu Beytûlmakdis'in fethine adım adım taşıyan stratejik hamleler olmuştur. Nitekim Mısır ile Bilâdüşşâm'ın arasındaki stratejik ve organik bağın farkında olan Selâhaddin, bu bölgelerin birliğini sağlayarak Beytûlmakdis'i yabancı işgalinden kurtarmıştır (El-Awaisi, 2019). Ayrıca Selâhaddin-i Eyyûbî'nin 1193'te vefatından sonra ortaya çıkan siyasî istikrarsızlık ve iç çatışmaların olduğu dönemde bile, Mısır'ın jeopolitik konumu ve bölgedeki gücün merkezi olduğu kabulünden dolayı, Mısır'ın zorunlu olarak korunması gerektiğine dair önemli anlayış devam etmiştir (El-Awaisi, 2019). Haçlı seferlerinin başladığı zaman diliminde de Haçlılar düzenledikleri ilk dört seferde Beytûlmakdis'i doğrudan hedef alırken; beşinci hamlelerinde Mısır'a odaklanmış ve Mısır'ın Beytûlmakdis'e açılan kapı olduğunu fark etmişlerdir (El-Awaisi, 2019). Çünkü Haçlılar için Müslümanların idaresindeki güçlü bir Mısır demek, Şam'daki varlıklarının tehlike altında olması ve Ortadoğu'da kalıcı olma planlarının sonu demektir (Kılıç, 2007). Her ne kadar Üçüncü Haçlı Seferi ve Selâhaddin'den sonra ortaya çıkan saltanat mücadeleleri yüzünden bu toprakların bir kısmı tekrar Hristiyanların eline geçmişse de Haçlılar bir daha eski güçlerine kavuşamamışlardır (Şeşen, 1998).

MÜSLÜMANLARIN BEYTÜLMAKDİS HÂKİMİYETİNİ KAYBETMELERİ İLE SONUÇLANAN ORTAK SEBEPLER

Müslümanların Beytûlmakdis'in hâkimiyetini kaybetmelerindeki en büyük etmen kendi içlerinde yaşamış oldukları iç çekişmeler ve taht kavgalarıdır (Metin, 2019). Bu bağlamda tarihi süreç göz önünde bulundurulduğunda, bölgenin en güçlü devleti Selçukluların sultanı Melikşah'ın ölümünden (1092) Muhammed Tapar'ın 1104'te iktidara sahip olmasına kadar geçen süreçte, taht kavgaları bölgenin asil sakinlerinin Haçlılar ile mücadelelerinde yetersiz kalınmasına sebep olmuştur. Haçlılar, Müslümanların kendi aralarındaki bölünmüşlükten faydalanarak bölgede nüfuzlarını artırmış ve zamanla toprak işgallerini genişletmişlerdir (Polat, 2016). Haçlı istilalarına karşı mücadele veren liderlerin karşı karşıya kaldığı en büyük problem bu parçalanmış yapı olmuş, bu durum ise ilk dönem Haçlı mücadelelerinin sonuçsuz kalmasına yol açmıştır (Polat, 2016). Müslümanların iç çekişmeleri, kilit bölgelerden birisi olan Suriye hattında Haçlılara karşı güçlü bir mücadele yürütülmesine engel olmuştur. Benzer şekilde, Musul emiri Gürboğa'nın içinde Artukoğlu Sökmen'in de bulunduğu diğer Müslüman emirleri ile Antakya kuşatması esnasında Haçlılarla yapmış oldukları meydan savaşında Müslümanların kendi içlerinde birlik olamamaları ve hırslarına yenik düşmeleri, Haçlılar karşısında zayıf düşmelerine sebebiyet vermiştir (Usta, 2011). Bazı Müslüman emirler, Musul emiri Gürboğa'nın güçlenmesi endişesi ile Haçlıların ilerleyişini kendi birlik ve galibiyetlerine tercih etmişler, bu ise askerî ve siyasî anlamda güç kaybetmeleri ile neticelenmiştir (Usta, 2011).

Müslümanların kendi aralarındaki çekişmeleri İslâm dünyasının, Ortadoğu ve Suriye'deki siyasî hâkimiyetini sarsmakla kalmamış; Haçlıların ilerleyişine önemli oranda zemin hazırlamış ve bu durum Beytülmakdis'in Haçlı ordusu tarafından ele geçirilmesi ile neticelenmiştir. Artukoğlu Sökmen'in Hıms ve Hama emiri Cenahüddeve ile Musul emirinin ordusunda Haçlılara karşı Antakya önlerindeki mücadelelerinde, büyük bir orduya sahip olmalarına rağmen, ordudaki Müslümanların ihanetlerinden ötürü geri kalan Müslümanların da geri çekilmek zorunda kalmaları bu durumu açıklayan en önemli örneklerden bir tanesidir. Bu bağlamda bölgedeki iç çekişmelerden istifade eden Haçlı ordusu asıl hedefi Beytülmakdis'e ulaşmadan, kutsal topraklardaki Müslümanların içinde baş gösteren hâkimiyet çekişmeleri çok daha fazlasını kaybedeceklerinin de ön habercisi olmuştur. Çünkü Haçlıların bölgede yol açmış olduğu istikrarsızlığı bir fırsat olarak gören Fatimîler, Artuk Bey'den oğulları Sökmen ve İlgazi'ye kalan Kudüs iktasını kuşatma altına alarak Müslümanların birliğine içten bir balta vurmuştur. Antakya kuşatmasında Müslüman emirlerin savaş meydanındaki ihanetleri ile geri çekilmek durumunda kalan Sökmen ve İlgazi, Kudüs'e çekildiklerinde amcaları Sevinç ve yeğenleri Yakutî ile 40 gün boyunca Fatimî ordusunun kuşatmasına direnmişlerdir (Usta, 2011). Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki; Müslümanlar Haçlılar karşısında kendi istikrarsızları nedeniyle bir darbe almışken, ikinci bir darbe tekrar bölgedeki köklü varlıklarını tehlikeye atan Haçlı ordusundan değil birbirleriyle mücadele etmelerinden kaynaklanmış ve 1079'da Emir Atsız'ın Selçuklu hâkimiyetine kattığı Kudüs'te Selçuklu hâkimiyeti son bulmuştur (Bilinir, 2016).

Dolayısıyla Müslümanların Beytülmakdis'in hâkimiyetini kaybetmelerine yol açan ve Haçlıların ilerlemesine hız kazandıran en büyük etmenlerden birisi Haçlıların güçlü bir orduya sahip olmaları değil, Müslümanların kendi içlerindeki birliği kaybetmelerinden doğan savunmasızlıktır. Tarihçilerden İbn Hallikan, "Şehrin idaresi Artukluların eline bırakılmış olsaydı, bu Müslümanların lehine olacak ve Haçlılar şehri kolay kolay ele geçiremeyeceklerdi" şeklindeki yorumu ile bu durumu özetlemiştir (Usta, 2011). Öyle ki, Urfa ve Antakya Haçlı kontluklarına bir de Kudüs'ü ekleyen Haçlılar bu topraklarda tutunabilmek için Avrupa'dan gelecek takviyelere ve yerli Hristiyanların desteğine muhtaç olsalar dahi, Müslüman emirlerin kendi içlerindeki rekabetleri Haçlı ilerleyişinin önüne sağlam bir set çekilememesine sebep olmuştur.

Artukoğlu Sökmen'den sonra Artuklu ailesinin başına geçen ve Mardin Artuklularının kurucusu olan kardeşi İlgazi ile devam eden Haçlı mücadelelerinde de Müslümanların yoksun oldukları birlik problemi farklı boyutlarda kendisini göstermeye devam etmiştir. Örneğin, Halep hükümdarı Rıdvan'ın vefatı sonrasında, Haçlı baskısının arttığı Halep'teki idarî yönetim zayıflamış ve yönetimi idare etmeye çalışanların şehrin hâkimiyetini başka Müslümanlara kaptırmamak için Haçlılarla işbirliği yapmaları, buraya bağlı yerlerin birçoğunun Haçlılar tarafından ele geçirilmesine ve iktisadî hayatın da tamamen felç olmasına sebep olmuştur (Usta, 2011). Buna ek olarak İlgazi'nin üzerinde büyük nüfuza sahip

olduğu Türkmenlerin ise savaşa ganimet odaklı girmeleri ve topladıkları ganimetleri yeterli gördükleri zaman ordudan ayrılmaları Haçlı ilerleyişinin önüne geçmek için harekete geçen Müslüman ordusunun sağlamlığını sarsan önemli bir etmen olmuştur. Sefere çıkan orduda yer alan Türkmenlerin yurtlarına dönmeleriyle ortaya çıkan güç kaybı ile Müslümanlar avantajlı tarafta olsalar bile kesin bir zafer kazanamamışlardır. Bu duruma en iyi örnek, İlgazi'nin Tell-Afrin'deki zaferinin ardından Antakya'ya doğru devam eden hareketin Haçlılara karşı kesin bir zafer ile sonuçlanma imkânı varken, ordudaki parçalanmadan ötürü İlgazi'nin Halep'e geri çekilmek zorunda kalmasıdır (Usta, 2011).

Haçlılar akınlarının önünü açmak amacıyla Müslümanların arasındaki ayrılıkları kullanırken, kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları bir diğer mesele ise bölgedeki diğer etnik gruplarla iletişime geçmeleridir. Bu hususta; Artuklulardan Belek'in Haçlıların direnişini kırdığı önemli olaylardan biri olarak; içlerinde Kral II. Baudouin ve Joscelin'in de bulunduğu Haçlı reislerini Harput'ta rehin tuttuğu süreçte, Urfa kontu Joscelin'in Ermenilerle kurduğu iyi ilişkileri kullanarak hapisten kaçmaları ve Harput şehrini kuşatmaları en iyi örnektir (Usta, 2011). Ayrıca Belek'in Harput meselesinden sonra Haçlıların kuşatması altında olan Sur şehrine destek için tekrar Haçlılar üzerine yapacağı seferin hazırlıklarına yoğunlaştığı bir esnada Menbic'te çıkan isyan, onun Haçlılara karşı olan mücadelesini askıya almasına sebebiyet vermiştir (Usta, 2011). Üstelik Belek'e karşı Urfa kontu Jescelin'den yardım talep eden Menbiç Hassan b. Gümüştegin'in kardeşi İsa'nın, kalenin hâkimi olarak Haçlıları Müslümanlara tercih etmesi; akıllara Artukoğlu Sökmen'in Antakya'yı Haçlıların elinden kurtarmak için Musul emiri Gürboğa ile Haçlılara karşı savaşırken, bazı Müslüman emirlerin Haçlıların galibiyetini Gürboğa'nın güçlenmesine tercih etmelerinden ötürü orduyu terk etmelerini getirmektedir. Benzer bir durum, İlgazi Halep'i ele geçirmeden evvel Hacib Lülü'nün Müslüman emirlere karşı Haçlılarla ittifak yapmasında da zuhur etmiştir.

Haçlıların İslâm dünyası için ortaya koydukları tehlikenin farkında olan idareciler ve komutanları bölgedeki diğer liderler ile bir araya gelerek düşmana karşı aynı safta yer alabilmişlerdir. Ancak Haçlıların Müslümanların hâkimi oldukları topraklarda ilerlemelerinin doğuracağı sıkıntıları ve kalıcı olabilecek etkilerinin farkında olmayanlar, kendi içlerindeki ayrışmalarında Haçlılarla bile ittifak yapmaktan çekinmemişlerdir. Bu durum, tarihi süreçte düşmana karşı mücadelelerinde cesaretleri ve mukavemetleri ile ön plana çıkan Müslüman komutanların düşman akınlarının tamamen önünü kesmelerini engellemiş ve düşmana karşı savaşabilmek için öncelikle iç direnci sağlamlaştırmak maksadı ile verdikleri uğraş, düşmanın kendi lehine kullandığı bir koza dönüşmüştür. Bu bağlamda Selâhaddin Eyyûbî'nin Haçlılara karşı mücadelesinde, Nureddin Zengi'nin vefatı sonrası dağılan birlik ile bölgedeki emirlerin Müslümanların menfaatinden ziyade hâkimiyetlerini güçlendirme dertlerine düşmeleri sonucunda; Selâhaddin Haçlılarla etkin bir mücadeleye girişmeden önce

muhafiflerle mücadelede on yıldan fazla zaman harcamış ve bu süreç Beytülmakdis'in fethini geciktirmiştir (Polat, 2016).

SONUÇ

Haçlılarla mücadele hususunda tarihi seyir göz önünde bulundurulduğunda; Artuklular döneminde verilen mücadeleler bir zeminini teşkil ederken, Selâhaddin Eyyübî döneminde Haçlılara nihâî darbe vurulmuştur. Artuklular ve Selâhaddin Eyyübî'nin ortaya koymuş olduğu en önemli tarihî tecrübe; Müslümanların işgal tehdidi karşısında birlik oldukları takdirde en güçlü orduları bile yenebilecekleri gerçekliğidir. Bu gerçeklik Artukluların Haçlılarla mücadeleleri neticesinde vücut bulmuş; Selâhaddin Eyyübî'nin liderliğinde ise Haçlıları üzerinde durmakta zorlandıkları topraklarda sarsıcı bir etki ile kuşatırken, Müslümanları sonu gelmeyen iç çekişmelerden sıyrıp kutsal toprakların fethiyle şereflenecekleri bir mertebeye yükseltmiştir.

Dinî ve tarihî anlamda merkezi bir öneme sahip olan Beytülmakdis'te hâkimiyet kurmak isteyen Artuklular ve Eyyübîlerin yanı sıra Haçlıların da bölgede hâkimiyetlerini kalıcı kılmak için izledikleri stratejik yol haritalarının başına Bilâdüşşâm ve Mısır'ı yerleştirmeleri bu bölgelerin stratejik önemlerini göstermektedir. Bu durum ise, geçmişte olduğu gibi bugün de bu bölgelerin hâkimiyetini elinde tutanların asıl güce ve jeopolitik üstünlüğe sahip olduklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla, Haçlılara karşı mücadelelerin bugün farklı boyutlarda devam ettiği Beytülmakdis topraklarında hâkimiyet mücadelesi, Bilâdüşşâm'ın ve Mısır'ın hâkimiyetinden geçmektedir. Bu doğrultuda, göz ardı edilemeyecek bir takım organik bağlara sahip olan Beytülmakdis, Mısır ve Biladüşşâm coğrafyalarında güvenlik ortamını tesis etmek adına mücadele veren tarihi örneklikler arasında Artuklu ve Eyyubi mücadeleleri göstermiştir ki; tarihte olduğu gibi günümüzde de Mısır ve Biladüşşâm'da tesis edilecek istikrar, Beytülmakdis'e açılan bir kapıdır. Avrupa Hristiyanlarınının 1096'da başlayan ve İslâm'ın kalbine kadar uzanan doğu seferlerine karşı Müslümanlar arasındaki birlik beraberlik ortamının yanı sıra coğrafi bölgelerin arasındaki stratejik bağlara öncelik veren bu tarihi tecrübe, günümüz Filistin ve Ortadoğu coğrafyasındaki kargaşa ortamının nihayete kavuşması için de bir yol haritası olmuştur.

Artuklular ve Selâhaddin Eyyübî, kendilerini Haçlılara karşı mücadeleye adanmış komutanlar olarak, hiçbir zaman mücadeleden geri durmamış ve uyguladıkları savaş stratejileri ile düşmanlarına korku salmış, İslâm ümmetine ise ataletten sıyrılıp birlik olunduğunda elde edilebilecek başarıların yollarını göstermişlerdir. Her iki dönemde de öncelikle birlik sağlanmadan atılacak adımların, sonuçsuz kalacağı; birlik sağlanana kadar ise belirli stratejik planlar dâhilinde ittifak anlaşmalarının bir araç olarak kullanılabilirliğinin örnekleri yaşanmıştır. Sonuç olarak, düşmanın gücünü kıran en önemli unsurun, öncelikle siyasî ve askerî anlamda tesis edilecek bir ittifaktan geçtiği temsilleri ile dolu olan bu iki dönem, günümüzde kutsal toprakların içinde bulunduğu durumun anlaşılması açısından da bir kılavuz mesabesinde.

KAYNAKÇA

- Alican, S. D. (2019, Ekim). İlk Haçlı Seferleri Sırasında Bizans ve Haçlıların Birbirlerine İlişkin Algıları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(41), 510-523.
- Alptekin, C. (1991). *Artuklular*. Ağustos 23, 2020 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuklular#1> adresinden alındı
- Basuğuy, J. V. (2013). Salahaddin-i Eyyubi'nin Kudüs Haçlı Krallığı'na Karşı Uyguladığı Strateji (1171-1187). *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 147-158.
- Bilindir, S. (2016). Suriye Selçukluları Döneminde İki Kardeş Arasında Yaşanan Çekişmelerin Bölge Kaderine Etkileri (1094-1104). *Asia Minor Studies*, 4(7), 11-26.
- Çelik, S. (2020). Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 5(1), 15-32.
- El-Awaisi, A. (2019). *Beytülmakdis ve Geleceğimizin İnşası Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Tasavvura Doğru*. (E. N. Kafalı, K. Arslan, & K. Türk, Çev.) Beytülmakdis Çalışmaları Vakfı, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Gençtürk, Ç. (2018). Selahaddin Eyyubi ve Nureddin Mahmud Arasındaki Münasebetler. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 51-61.
- İnce, F. (2019). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1551-1579.
- Kılıç, M. (2007). Haçlıların Dimyat Muhasaraları Ve Eyyûbilerin Mücadeleleri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(1), 413-444.
- Metin, T. (2019). Emîr Necmeddin İlgâzi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi (28 HAZİRAN 1119). *BELLE TEN*, 83(298), 817.
- Polat, Z. (2016). Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı 576/1180 Yılı Antlaşması. *Journal of IslamicJerusalem Studies*, 16(1), 1-22.
- Sevim, A. (1962, Temmuz). Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri . *Belle ten*, XXVI(103), 501-520.
- Smith, J. R. (2005). *Haçlılar Kimlerdi?* (B. Kılınçer, Çev.) İstanbul: Bileşim Yayınları.
- Smith, J. R. (2011). *The Crusades, Christianity, and Islam*. USA: Columbia University Press.
- Şeşen, R. (1998). *Hittin Savaşı*. Ağustos 23, 2020 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hittin-savasi> adresinden alındı
- Şeşen, R. (2009). *Selâhaddîn-i Eyyûbî*. Ağustos 2020 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/selahaddin-i-eyyubi> adresinden alındı
- Şeşen, R. (2016). *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Turan, M. (2019, Ekim). Hittin Savaşı'na Kadar Selahaddin Eyyubi'nin Faaliyetleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(6), 421-426.
- Usta, A. (2011). "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in ölümüne Kadar) (1098-1124). *Tarih Dergisi*, 0(37), 357-374.